

باسمه تعالی

عنوان: اصول تربیت در سبک

زندگی حضرت فاطمه (سلام الله علیها)

پژوهشگر: فاطمه سعیدی^۱

چکیده

یکی از حیاتی ترین نیازهای زندگی بشر تربیت است که در پرتو آن انسان به سعادت مطلوب دست پیدا می کند و تربیت فرزند از مهم ترین مقولات مطرح در جامعه انسانی می باشد و دست یابی به شیوه های صحیح و مؤثر تربیت نیز به تبع آن دارای اهمیت بالایی است؛ چون آینده جامعه در دستان کودکان امروز است. پرورش انسان های پاک، زمینه ساز جامعه ای سالم و الهی است و باعث می شود در آن انسان ها به رشد و تعالی بیشتری برسند. این پژوهش با هدف بررسی اصول تربیت در سبک زندگی حضرت فاطمه (سلام الله علیها) تنظیم گردیده است و قصد دارد به این سؤال اساسی پاسخ دهد که ویژگی های اصول تربیت در سبک زندگی حضرت فاطمه (سلام الله علیها) چیست؟ و والدین چگونه می توانند با الگو گیری از ایشان به تربیت فرزندان خویش بپردازند. زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) الگوی یک زندگی کامل در مکتب اسلام است و مادر نمونه ای که با رفتار و گفتارش فرزندان تربیت کرد به گواه دوست و دشمن سرآمد زنان خود بودند. حضرت فاطمه (سلام الله علیها) خود الگویی برای فرزندان و همه زنان و مردان مسلمان در دوران زندگی کوتاهش بود. لذا هدف از این نوشتار الگوبرداری از سبک آن حضرت در راستای بهبود شیوه تربیت فرزندان و رسیدن به سعادت است. نوشتار حاضر بر آن است تا به روش توصیفی و تحلیلی و با ابزار کتابخانه ای و بررسی مقالات به اصول تربیتی حضرت فاطمه (سلام الله علیها) پرداخته و در نهایت شیوه های تربیتی آن حضرت را بیان می کند.

کلید واژه ها: اصول، تربیت، فرزند، زندگی، فاطمه

^۱ - طلبه پایه پنجم، مدرسه علمیه الزهراء (سلام الله علیها) آژادشهر، بهمن ۹۸

مقدمه

مهم ترین مسأله در جامعه انسانی تربیت فرزند می باشد که بسیار با اهمیت است و دست یابی به یک روش تربیتی صحیح زمانی امکان پذیر است که با اصول و قوانین حاکم بر طبع بشر و با توجه به نیازهای او شکل گرفته باشد. روشن است که رسیدن به چنین مرحله ای باید سال ها آزمون و خطا نماید که در آخر نمی توان نتیجه را با یقین و بدون اشکال اعلام کرد. از این رو حر عاملی در کتاب وسایل شیعہ (۱۴۰۹، ۲۳۱) از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) روایت کرده: «هر یک از شما که به تربیت فرزند بپردازد بهتر است از این که روزی یک و نیم کیلوگرم طعام صدقه دهد».

این روایت نشان می دهد که تربیت از اموری است که نزد خداوند محبوب بوده و ارزش آن بالاتر از امور مستحبی مانند صدقه است؛ زیرا اگر انسان بتواند فرزندی صالح را تربیت کند اثر ماندگاری می شود که تمام خیرات او برای جامعه و والدینش ثبت می شود. تربیت نقش اساسی در رشد تعالی فرد و جامعه دارد و برخی گفته اند انسان بودن انسان در گرو تربیت اوست.

زمانی که کودکان تربیت یافته در بزرگسالی انسان هایی با صلاحیت و توانمند و کارا شوند، با توجه به ریشه های تربیتی خود و راس هرکاری قرار بگیرند سلامت و اطمینان در آنجا بیشتر خواهد بود. از این رو برای رسیدن به آینده ای بهتر باید به تربیت نسل آینده بیشتر توجه کرد؛ چون تربیت اصلح زمینه ساز جامعه ای سالم می باشد. بهترین روش برای رسیدن به این هدف در تربیت الگوگیری از اهل بیت (علیه السلام) می باشد که الگوی کامل و اسوه حسنه در تربیت فرزند حضرت فاطمه (سلام الله علیها) می باشد که در کتاب درسنامه زندگی و سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) از سید منذر حکیم (۱۳۹۷، ص ۹۱) امام حسن مجتبی نقل می کند که یک شب جمعه دیدم مادرم در محراب عبادت ایستاده و تا طلوع صبح به نماز و دعا مشغول است و برای همه دعا می کرد. گفتم: «مادر جان چرا برای خودمان دعا نمی کنی؟» فرمود: «فرزندم اول همسایه بعد اهل خانه». حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) نه فقط با گفتار بلکه با رفتار خود و عبادت خالصانه خود برای فرزندان و اعضای خانواده نقش مربی و الگوی عملی داشت. حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) پرورش یافته مکتب وحی و نبوت بود و به خوبی از شیوه های تربیتی اسلام آگاهی داشت.

تربیت در سبک حضرت زهرا (سلام الله علیها) بیش از به دنیا آمدن فرزند آغاز می شود و در آغاز تولدشان با عقیقه (قربانی) و صدقه از مستحبات تأکید شده در اسلام است که سلامت جسم و جان آن همان تضمین می کند. از این رو فاطمه زارع در کتاب تربیت به سبک زندگی فاطمی (۱۳۹۶) در ص ۱۱۲ آورده است: فاطمه زهرا (سلام الله علیها) هرگاه صاحب فرزندی می شد، گوسفندی عقیقه می داد. پس روز هفتم سر کودک را می تراشید و برابر وزن موهای آن نقره صدقه می داد و برای قابله و همسایه هدیه می فرستاد و دیگران را در شادی تقسیم می کرد.

همچنین حقانی (۱۳۹۷) در کتاب زندگی نامه حضرت زهرا (سلام الله علیها) به بررسی الگوی تمام زنان و مادران پرداخته است و چنین بیان کردند که خانه فاطمه (سلام الله علیها) مهد پرورش گل هایی است که سراسر دنیا از برکات آن برخوردار شدند خانه داری حضرت فاطمه (سلام الله علیها) مهم ترین آموزشی بود که به دخترانش راه زندگی را می آموخت تا بتوانند مادرانی نمونه برای نسل آینده باشند و به حق که آن بانو در این امر سرآمد روزگارش بود؛ زیرا به خوبی می دانست که خانه مانند پایگاهی است برای تربیت فرزندان و در این راه فراوان تلاش می کرد.

در این زمینه محققان و اندیشمندان زیادی پیرامون تربیت فرزند کتاب نگاشته اند از جمله: ۱- امیر محمودی (۱۳۸۴) در کتاب سیری بر کمالات و فضایل حضرت زهرا (سلام الله علیها) پرداخته است که آن حضرت هر وقت صاحب فرزند می شد اذان و اقامه در گوش کودک می گفت و همچنین صدقه و عقیقه و تراشیدن موی کودک را انجام می داد.

لقمانی (۱۳۸۲) در کتاب روش ها و بینش های حضرت زهرا (سلام الله علیها) درباره ی یک زندگی زیبا پرداخته اند که توجه حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) به نیازهای عاطفی فرزندان جلوه ی دیگر از بینش های ناب آن حضرت است. از این روست آن حضرت دقیق ترین نکات روان شناسی را درباره ی فرزندان خود مورد توجه قرار می داد از جمله: مهرورزیدن.

نوازش و برخورد های عاطفی نسبت به آن ها کوتاهی نمی کرد و نام هایی درس آموز پرمعنایی برای هر یک از آن ها برمی گزید.

با توجه به اهمیت موضوع و اینکه کمتر به سبک زندگی حضرت زهرا(سلام الله علیها) در تربیت فرزند پرداخته شده بررسی این موضوع ضروری است.

لذا در این نوشتار سعی بر آن است به اصول تربیت در سطح زندگی حضرت فاطمه (سلام الله علیها) و توجه خاص ویژه به جایگاه مادری ایشان و شیوه ی فرزندپروری و به الگو گیری از سیره حضرت فاطمه (سلام الله علیها) پرداخته و بررسی گردد و زمینه سازی برای نسلی به سوی سعادت برای آینده ی جامعه فراهم شود.

مفهوم شناسی

۱- واژه تربیت در لغت و اصطلاح

۱-۱- تربیت در لغت

تربیت از ریشه (ربو) و به معنای افزودن و رشد و نمو.

پروردن، پروانیدن، پرورش، ادب کردن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن، برتری دادن به چیزی یا کسی، ایجاد کردن تغییرات مطلوب در کسی یا چیزی. (علی اکبر دهخدا، ۷۲۰) (محمد معین، ۷۸۴)

۱-۲- واژه تربیت در اصطلاح

هرگونه فعالیت که مربیان و والدین یا هر شخص دیگر به منظور اثرگذاری بر شناخت، رفتار، نگرش و اخلاق یک فرد انجام می دهند. تربیت نظام بخشیدن به تجهیزات و توانایی های فیزیکی، فکری و اخلاقی آدمی برای بهره مندی فردی و اجتماعی است.

«تربیت» از ماده (ربو) به معنای افزودن و رشد و نمو کردن است (سید علی حسین زاده، ۱۳۹۶) (راغب اصفهانی)

تربیت فراهم آوردن زمینه برای پرورش استعدادهای درونی هر موجود و به ظهور و فعلیت رساندن امکانات بالقوه موجود در درون او را تربیت گفته است. (حسین انوری، ج ۱، ۱۶۸۲)

۲- واژه اصول در لغت و اصطلاح

۲-۱- واژه اصول در لغت

اصل، اساس ها و بیخ و بن ها. جمع اصل که به معنی بیخ است، ریشه ها و شاخه ها. (علی اکبر دهخدا)

۲-۲- واژه اصول در اصطلاح

مجموعه قواعد و معیارهای کلی (بایدها) که متناسب با ظرفیت های انسان انتخاب و به منور تعیین روش های تربیتی برای دستیابی به اهداف، مورد توجه قرار می گیرد.

۳- واژه فرزند در لغت و اصطلاح

۳-۱- واژه فرزند در لغت

زاد و ولد، چیزی که از دیگری تولید مثل شده باشد. فرزند انسان باشد یا غیر آن بر مذکر و مونث، تثیه و جمع اطلاق می شود و بر وزن (فرس، فلس) خوانده می شود ولی در قرآن مجید فقط در وزن اول به کار رفته است. در سوره آل عمران آیه ۴۷ آمده است : «قالت رب انی یکون لی ولد و لم یمسسنی بشر؛ خدایا فرزندی خواهم داشت حال آنکه کسی به من دست نزده است». (حمید محمدی، ۱۳۹۱، ص ۱۰۶)

۳-۲- واژه فرزند در اصطلاح

می توان گفت: فرزند گوهری است نفیس که در صدف خانواده رشد می کند و در سایه ی تربیت و تأدیب پدر و مادر قیمتی می شود، به پسر و دختر انسان هر دو اطلاق می شود.

۴- واژه زندگی در لغت و اصطلاح:

۴-۱- واژه زندگی در لغت

زندگانی، نهایی، حیات خفی. (محمد معین، ۳۲۷)

خون جاری بود و حسین (علیه السلام) در یک گوشه خانه می گریست. سلمان گفت: من بنده ی آزادشده ای هستم، اجازه بده جو آسیاب کنم و یا حسین (علیه السلام) را برای شما ساکت نمایم. حضرت زهرا (سلام الله علیها) فرمود: من برای ساکت کردن بچه بهتر هستم و تو جو را آسیاب کن». این کلام آن حضرت نگاه دقیق و تخصصی ایشان را بیان می کند که کودک نیاز به توجه و مراقبت مستقیم مادر دارد و این گونه نیست که هر کسی صلاحیت این کار را داشته باشد. در واقع مراقبت از کودک تنها به معنای رفع نیازهای مادی او نیست تا هر کس از عهده ی آن برآید. بلکه علاوه بر مهارت، عاطفه و رابطه ی مادری را نیاز دارد تا بداند در هر حالتی چگونه باید نیاز کودک تأمین شود. شاید بتوان گفت در برخی موارد پدر هم نمی تواند آن گونه که شایسته است از کودک نگهداری کند؛ زیرا حس مادری و رابطه ی روحی بین کودک و مادر و دقت نظر در تأمین نیازهای کودک، از نکاتی است که به صورت انحصاری در اختیار مادر است. از این رو توجه مستقیم مادر به کودک، به این معنا که شخصا به رفع حوائج و تعامل با او بپردازد. از مهم ترین امور مادی و البته معنوی کودک است. در ادامه به دو نمونه از نیازهای مادی کودک اشاره می شود.

۶-۲- تغذیه کودکان

رابطه نزدیک و به هم پیوسته روح و جسم ایجاب می کند که برای سلامت و سعادت کودکان به نیازهای جسمی و روحی به صور همزمان و متناسب پاسخ داده شود. در واقع نمی توان با قاطعیت گفت که کدام یک از این نیازها بر دیگری برتری دارد؛ زیرا زمانی که مادر با مهربانی تمام به کودک خود غذا می دهد. در ظاهر به نیاز جسمی و مادی کودک پاسخ می دهد؛ ولی روح او نیز در کنار جسم، از محبت مادر سیراب می شود. یکی از مهم ترین امور مادی فرزندان، رسیدگی به تغذیه آن هاست. تغذیه از بدو تولد کودک مورد توجه و اهمیت است. از این رو خداوند کامل ترین غذا را برای کودکان در شیر مادر قرار داده است. حضرت زهرا (سلام الله علیها) نیز مادرانه فرزندان خود را از این نعمت الهی بهره مند می کردند. در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده است: «پیغمبر (صلی الله علیه و آله و سلم) وارد خانه فاطمه (سلام الله علیها) شد. ایشان جامه ای از موی شتر به تن داشت و جو آسیاب می کرد. و بچه را نیز شیر می داد». (طبرسی، ۱۳۷۰، ۱۱۷) این روایت تصویری از زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) را نشان می دهد که علاوه بر کار خانه، از مهم ترین مسؤولیت مادری که شیردادن فرزند است غفلت نمی

کردند. شاید صفحات تاریخ برای مادران بازگو شود. عزم آن‌ها برای انجام مسئولیت مادری بیشتر شود و با انگیزه بیشتر به نگاهی محترمانه به آن بنگرند. حضرت زهرا(سلام الله علیها) با عشق مادرانه به غذا و خوراک فرزندان خود توجه داشتند. آسیاب کردن گندم و جو برای تهیه غذا نشان از این دارد. ایشان شخصا برای خانواده و فرزندان‌شان به فراهم کردن مقدمات و تهیه غذا می پرداختند.

با توجه به تغذیه غذای کودکان از سوی مادر نتایج مفیدی به دنبال دارد. اولین و مهم ترین نکته این است که مادر با درایت و متناسب با نیاز فرزند به تهیه غذا می پردازد و از طرفی از مواد اولیه ی سالم و مورد اطمینان استفاده می کند. بنابراین سلامت بیشتری برای فرزندان حاصل می شود و اینکه انرژی مثبتی که مادر هنگام طبخ به غذا منتقل می کند به فرزند و سایر اعضای خانواده منتقل می شود و همین امر در زندگی و شادابی بیشتری را به آن‌ها می دهد.

برخی با مطالعه این روایات تصور می کنند که حضرت زهرا(سلام الله علیها) با داشتن جایگاه معنوی خاص، اگر به عبادت می پرداختند متناسب تر بود. ولی ایشان نشان از اهمیت توجه مادر به کودک دارد و تذکر و توجهی برای بانوان است که به هر دلیل از انجام این کار سرباز می زنند. زندگی سرور زنان عالم به ما می آموزد که برای تربیت فرزند و رسیدگی به او، هیچ چیز نمی تواند مانع باشد؛ حتی واجبات. بین واجبات و تربیت فرزند می توان هر دو را انجام داد؛ یعنی هیچ یک نباید خدای دیگری شود؛ زیرا هر دو از وظایف مهم مادر است. از این نکته نباید غافل شد که هیچ کاری مانع رسیدگی به فرزند نیست و خداوندی که تربیت فرزند را وظیفه ی مادر قرار داده، سایر واجبات را هم وضع کرده و بدون تردید این دو را به گونه ای طراحی کرده است که با هم در تعارض نباشند. در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده است: فاطمه (سلام الله علیها) غذا می جوید برای حسن (علیه السلام) و پس برای حسین (علیه السلام) در حالی که در ماه رمضان روزه بود. (شیخ حر عاملی، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۱۹۰) این روایت اشاره به این دارد که ایشان در حال عبادت و روزه داری نیز از توجه به فرزندان غافل نمی شدند و در حین عبادت، به وظیفه مادری خودو برآورده کردن نیازهای آنان می پرداختند. حال مادرانی که با کوچک ترین بهانه خود را از وظایف مادری معاف می کنند، باید بازنگری در رفتار خود داشته باشند و به دنبال راهی باشند که هم به وظیفه ی مادری خود عمل کنند و هم سایر برنامه های خود را اجرا نمایند.

۳-۳- یکی از اساسی ترین نیازهای کودکان نیاز به بازی و سرگرمی است. کودکان در بازی های خود دنیای بزرگ سالی را تجربه کرده و خود را برای ورود به آن آماده می کنند. مطالعات در این زمینه نشان می دهد که بازی کودکان با یکدیگر به آن ها کمک می کند تا نحوه ی همکاری با سایر کودکان را فرا گیرند و از دیدگاه خودمحورانه خویش فراتر روند. در واقع آن ها در بازی ها خود زندگی می کنند و زندگی شان در بازی هایشان رقم می خورد. روان شناسان معتقدند که بازی اجتماعی (بازی کودک با فرد دیگر) به طور کلی و در بسیاری از حیطه های خاص اجتماعی شدن سودمند است، تمرکز بر قواعد بازی، آن ها را آگاه می کند که همه ی تعامل های اجتماعی پیرو قواعد معین هستند. از این رو نباید از بازی فرزند غافل شد بلکه باید با آن ها هم بازی شد و به بازی های آنان نیز سمت و سو بخشید تا استفاده ی صمیمی از آن ببرند.

حضرت زهرا (سلام الله علیها) به این نکته مهم توجه داشتند و با کودکان خود بازی می کردند و وارد دنیای کودکان می شدند. در روایت آمده است که روزی ایشان با امام حسن (علیه السلام) بازی می کردند. و او را بالا و پایین می انداختند و برایش شعر می خواندند: «حسن جان همچون پدرت باش و ریسمان ظلم و ستم را از گردن حق برکن، خداوند منان را پرستش نما و کینه توز و حق ستیزی را به دوستی مگیر. تو بیش از پدرت علی به پدرم رسول الله شباهت داری. (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹، ج ۳، ص ۳۸۹)

از سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) می توان دریافت که مفاهیم دینی و اخلاقی را باید با زبانی کودکانه در شرایط دلپذیر به کودکان آموخت تا مؤثر واقع شود و ماندگاری آن بیشتر باشد، القای این مفاهیم از سوی مادر زمانی تأثیر دو چندان دارد که کودک در حین بازی این مفاهیم را دریافت کند. البته نباید از تأثیر گذاری شعر نیز غافل بود. در واقع زمانی که مطالبی دقیق با زبانی شیرین و در هنگام بازی و از طریق مهربان ترین و مهم ترین فرد زندگی کودک؛ یعنی مادر به او القا می شود. شرایط مناسب را برای آموزش فراهم می آورد که پذیرش از سوی کودک را بالا می برد. با استفاده از این سیره می توان علاوه بر شرکت در بازی کودکان و همراهی با آن ها از فرصت های آموزشی که در هنگام بازی به وجود می آید به خوبی استفاده و علاوه بر نظارت از اینکه بازی منجر به خشونت یا رفتارهای نابهنجار شود جلوگیری کرد

نتیجه گیری

با بررسی و مطالعه سبک تربیتی حضرت فاطمه (سلام الله علیها) روشن می شود که جایگاه مادر علاوه بر تربیت کودک در بعد جسمی، در سایر ابعاد عبادی، عاطفی، فرهنگی و... نیز از اهمیت خاصی برخوردار است؛ چرا که ریشه و اساس هر گونه آموزش در خانه و در دامن مادر است. حضرت زهرا (سلام الله علیها) هر چند دوران زندگی کوتاهی داشتند؛ اما به صورت کامل و جامع برمدار حق و حقیقت زندگی می کردند. از این رو زندگی پر بار و سیره ی تربیتی ایشان برای انسان های حق طلب، به عنوان سبک زندگی موفق مطرح است. سبک زندگی آن حضرت در تربیت فرزند سبکی کامل و جامع بود و الگوگیری از آن می تواند والدین در تربیت نسلی خداجو و حقیقت طلب یاری کند.

توجه به نیازهای معنوی از بستر عقیده برای فرزند، صدقه دادن برای فرزند، آموزش مسائل عبادی برنامه ریزی و تشریح جایگاه و اهمیت اعمال عبادی و پرورش عواطف و احساسات در سایه ی توجه به حفظ زیباشناسی و حفظ نوع دوستی و هم دردی و توجه به نیازهای مادی با عنایت به تغذیه و بازی کودکان و مهم ترین جلوه های سبک تربیتی حضرت زهرا (سلام الله علیها) در پرورش فرزندان است که در این پژوهش تبیین شد.

فهرست منابع

*قرآن

*نهج البلاغه

- ۱- ابراهیم زاده، حسین، فلسفه تربیت، چ دوازدهم، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۲.
- ۲- الهی نیا، علی اصغر، سیره اخلاقی تربیتی امام خمینی(ره)، بی جا، بی تا.
- ۳- ابن ابی الحدید، عبدالحمید، شرح نهج البلاغه، قم، کتابخانه المرعشی النجفی، ۱۴۰۴.
- ۴- حر عاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، قم، مؤسسه آل بیت، ۱۴۰۹.
- ۵- حسین زاده، سیدعلی، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۵.
- ۶-، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت در تربیت فرزند، چ ششم،، ۱۳۸۶.
- ۷- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۱.
- ۸- راغب اصفهانی، حسین، المفردات، دمشق، بیروت، ۱۴۱۲.
- ۹- شریف رضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، محقق صبحی صالح، قم، هجرت، ۱۴۰۴.
- ۱۰- عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- ۱۱- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، چ چهارم، تهران، ۱۳۶۵.
- ۱۲- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار شهید مطهری، قم، انتشارات صدرا، بی تا.
- ۱۳- معین، محمد، فرهنگ فارسی، چ پانزدهم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۹.
- ۱۴- مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴.
- ۱۵- محمودی، امیر، سیری بر مکالمات و فضایل حضرت زهرا(سلام الله علیها)، ۱۳۸۴، بی جا.
- ۱۶- لقمانی، روش ها و بینش های حضرت زهرا، ۱۳۸۲.
- ۱۷- حقانی، زندگانی حضرت زهرا(سلام الله علیها)، ۱۳۹۷.
- ۱۸- حکیم، سید منذر، درس نامه زندگی و سیره حضرت زهرا(سلام الله علیه)، ۱۳۹۷.
- ۱۹- زارع، فاطمه، کتاب بر سبک زندگی فاطمی، ۱۳۹۶.
- ۲۰- محمدی حمید، ۱۳۹۱.
- ۲۱- شیخ صدوق، احمد بن علی من لایحظر الفقیه، قم، جامعه مدرسین ۱۴۰۳.